

КИРИЧЕНКО ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ

*Національний університет «Запорізька політехніка»,
професор кафедри «Політологія та право», доктор юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Право на проведення мирних, без зброї зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке закріплене в ст. 39 Конституції України, відіграє особливу роль у формуванні політичної волі громадянського суспільства та є одним із ключових умов функціонування демократичного режиму. Як зауважує О.І. Клименко, конституційне право на мирні зібрання – це юридично визнана можливість суб'єкта права задовольняти власний інтерес щодо вільного публічного вираження поглядів, агітації за них, підтримки поглядів інших осіб чи виступу проти поглядів інших осіб, а також реалізації інших прав і свобод, що проходить у формі зборів, мітингу, походу, демонстрації, пікету, наметового містечка чи іншого заходу, що відбувається мирно та без зброї, не порушуючи прав і свобод інших суб'єктів права, здійснюючи такі свої дії на основі і в межах правових приписів і норм [1, с. 16]. І чим більш розвинуте громадянське суспільство, тим частіше, як свідчить європейський досвід, воно використовує ці свої можливості. При цьому варто наголосити, що окрема особа сама по собі не може провести збори, мітинги тощо. Якщо вона буде діяти самостійно, то може бути реалізоване інше право, зокрема, конституційне право на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Тому досліджуване право іноді характеризують як колективне. Крім того, європейські науковці розглядають право на свободу мирних зборів насамперед як політичне право, хоча політичним значенням (суттю) воно не обмежується [2, с. 15].

Право на свободу мирних зібрань як одне із загальновизнаних прав людини знайшло своє закріплення в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, а також у Конвенції про захист прав людини та основних свобод. При цьому слід відзначити, що положення Конституції України істотно відрізняється від близьких за формулюваннями положень зазначених міжнародних документів з прав людини. Так, в Загальній декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини та основних свобод в одній статті об'єднанні «право на свободу мирних зібрань» і «право на свободу об'єднання», а в Конституції України ці права закріплені в різних статтях (ст. 36 та ст. 39). Як зазначає О.Ф. Фрицький, роз'єднання відповідних прав у Конституції дає змогу детальніше регламентувати їх» [3, с. 190]. Таким же правовим шляхом пішли й законодавці переважної більшості європейських держав, які право на мирні зібрання закріпили в окремій статті.

Ретельний аналіз змісту положень аналогічних норм конституцій Австрії, Азербайджану, Албанії, Андорри, Бельгії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Ліхтенштейна, Люксембурга, Північної Македонії, Молдови, Монако, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Фінляндії, Хорватії, Чехії, Чорногорії, Швейцарії, Швеції засвідчив, що співвідношення між конкретними правами людини і правами громадянина сформульовані неоднаково. Так, у конституціях Азербайджану, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Польщі, Туреччини, Фінляндії суб'єктом права на мирні зібрання визначена людина, яка позначена безособовим терміном «кожен», у конституціях Австрії, Болгарії, Данії, Іспанії, Італії, Литви, Македонії, Португалії, Сербії, Угорщині, Хорватії, Швеції – «громадянин», у Конституції Грузії – «усі», у Конституції Естонії – «усі люди», а в Конституції Сан-Марино – «за усіма». Проте в конституціях Албанії, Андорри, Латвії, Ліхтенштейна, Молдови, Нідерландів, Румунії, Словаччини, Словенії, Чехії, Чорногорії та Швейцарії суб'єкт цього права зовсім не визначений.

У зв'язку з зазначеним та враховуючи, що не кожна людина є громадянином конкретної держави і тому не наділена політичною правосуб'єктністю, ми вважаємо, що в ч. 1 ст. 39 Конституції України більш доречним було б вжити замість терміну «громадянин» термін «кожен», що на нашу думку, буде більш відповідати міжнародно-правовим стандартам і значно розширить коло носіїв цього права.

У ч. 1 ст. 39 Конституції України закріплено положення, що передбачає право збиратися мирно, без зброї, яке відображає класичне конституційне формулювання, що знайшло своє відображення і в конституціях європейських держав, зокрема в ч. 1 ст. 17 Конституції Італії зазначено, що «громадяни мають право збиратися мирно і без зброї» [4, с. 22], а також в п. 1 ст. 8 Основного Закону ФРН – «усі німці мають право збиратися мирно і без зброї ...» [5]. У той же час у Загальній декларації прав людини закріплено положення, що передбачає право на свободу мирних зборів. При цьому слід наголосити, що вітчизняний законодавець імплементуючи положення міжнародно-правових документів у національну юридичну практику не завжди дотримувася системи і послідовності їх викладу. Так, у ч. 1 ст. 34 Конституції України закріплено «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», а в ч. 1 ст. 35 Конституції України – «право на свободу світогляду і віросповідання», які майже повністю відображають смисловий характер змісту Загальної декларації прав людини. Проте вітчизняний законодавець відійшов від такої послідовності при формулюванні аналізованого права. З приводу цього Р. І. Тарануха наголошує, що «у вітчизняному конституційному законодавстві гарантується не свобода зібрань, а «... право збиратися мирно, без зброї...», і далі вона визначає, що «конвенційна норма захищає свободу проведення мирних зібрань, що є більш глибинним суспільно-правовим явищем ніж право,

оскільки передбачає мінімальну регламентацію і максималізує можливості її реалізації» [6, с. 245].

Також у ч. 1 ст. 39 Конституції України закріплено мирний характер зібрань. При цьому В. М. Косович зауважує, що введення у текст конституційної норми напівночного терміну «мирно» є необґрунтованим, оскільки в умовах загострення політичної ситуації у нашій державі розуміння його змісту в опозиції та владі суттєво різне [7, с. 175]. Але з таким висновком погодитись важко, тому що пряме запозичення цього терміну з міжнародно-правових документів є позитивним явищем, що засвідчує спрямованість України на сприйняття та реалізацію міжнародних стандартів у відповідній сфері.

За своїм юридичним змістом право на свободу мирних зібрань, яке закріплено в ч. 1 ст. 39 Конституції України, надає громадянам можливість проводити різноманітні акції протесту, які здійснюються у формі «збори, мітинги, походи і демонстрації» [8]. При цьому слід зазначити, що оскільки досліджувана стаття містить вказівку на чітко визначені форми, то її не можна трактувати розширено і потрібно суворо дотримуватися вказаного переліку. З метою розв'язання цієї проблеми, М. І. Хавронюк пропонує у ч. 1 ст. 39 Конституції України слова «і демонстрації» замінити словом «демонстрації та інші масові акції» [9, с. 214]. До речі, в конституціях Греції, Люксембургу, Македонії, Монако, Німеччини, Словаччини, Туреччини, Чехії та Чорногорії відсутні посилання на будь-яку форму протесту, а в конституціях Албанії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Данії, Естонії, Італії, Ліхтенштейна, Польщі, Сан-Марино, Словенії, Угорщини та Швейцарії закріплена лише одна форма – «збори».

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що питання, пов'язане з проблематикою права на свободу мирних зібрань має актуальне значення, і тому належне його конституційне врегулювання допоможе забезпечити відповідну практику та наповнити її демократичним змістом.

З метою приведення національного законодавства до міжнародних стандартів вважаємо за доцільне запропонувати викласти ст. 39 Конституції України у відповідності до вимог зарубіжного законодавства у сфері регулювання права на свободу мирних зібрань.

Список використаних джерел:

1. Клименко О. І. Конституційне право громадян на мирні зібрання та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
2. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ : Видавництво «ВАІТЕ», 2015. 168 с.
3. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
4. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. Київ : Москаленко О. М., 2018. 62 с.

5. Основний Закон ФРН від 23 травня 1949 р. URL: // <https://www.1000dokumente.de>
6. Тарануха Р. І. Проблеми реалізації права на мирні зібрання в Україні. *Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 вересня 2014 р.) Братислава, 2014. С. 245–248.
7. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди. *Право України*. 2014. № 8. С. 169–177.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

Ключові слова: конституція, право на мирні зібрання, свобода мирних зібрань, суб'єкти мирних зібрань, форми мирних зібрань, обмеження мирних зібрань.

Key words: constitution, right to peaceful elections, freedom of peaceful elections, subjects of peaceful elections, forms of peaceful elections, exchange of peaceful elections.

КОРОЛЬ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
завідувач відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА БАР'ЄРИ ОБМЕЖЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВ

Більше трьох місяців у центрі Європи на території України продовжуються військові дії, які демонструють деградацію глобальної та регіональної систем безпеки, недієздатність міжнародних організацій, насамперед, ООН та її Ради Безпеки, ОБСЄ.

У таких умовах з кожним днем зростає масштаб суспільно значущої проблеми юридичного захисту порушених особистих немайнових і майнових прав та законних інтересів мирних громадян на життя, здоров'я, честь, гідність, власність тощо. У цьому контексті загострилися раніше існуючі та актуалізувались нові проблеми у сферах як міжнародного публічного, так і міжнародного приватного права, які стосуються юрисдикційного імунітету держав у цілому та його невід'ємної складової – судового імунітету зокрема.

14 квітня 2022 року Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду було прийнято постанову у справі № 308/9708/19, яка заслуговує на увагу в частині застосування міжнародно-правових засад щодо судового імунітету держави. Сутність справи полягає у тому, що позивачка, яка діяла як у власних інтересах, так і від імені малолітніх дітей,